

gaan van een vanzelfsprekende mate van congruentie tussen waardepatronen van overheid en bevolking. Welke betekenissen door de actoren zelf aan de vervolgd gedragingen toegekend werden en welke sociale functies ze vervulden, komt de lezer nauwelijks te weten. De auteur lijkt dit gebrek zelf aan te voelen wanneer hij in het besluit aangeeft dat dé criminaliteit eigenlijk niet bestaat en dat een gedifferentieerde benadering zich opdringt. Maar de noodzakelijke stap verder, namelijk die naar een kwalitatieve interpretatie van de onderscheiden gecriminaliseerde gedragsvormen vanuit het perspectief van de betrokken actoren zelf, zet hij niet. Gevolg is dat hij bijvoorbeeld geweld ten onrechte reduceert tot agressie die bij gebrek aan sociale controle naar buiten komt zonder oog te hebben voor de sociale functies ervan als betekenisvolle actievorm binnen strategieën van informele conflictregulering.

Antoon Vrints
Universiteit Gent

Marloes Schoonheim, *Mixing ovaries and rosaries. Catholic religion and reproduction in the Netherlands, 1870-1970* (Amsterdam: Aksant, 2005) 280 p. ISBN 9052601860. Tevens verschenen als proefschrift aan de Radboud Universiteit Nijmegen 2005.

Mixing ovaries and rosaries is de handeditie van het in 2005 aan de Radboud Universiteit Nijmegen verdedigde proefschrift van Marloes Schoonheim. De auteur en haar onderzoek zijn voor de lezers van het *TSEG* geen onbekenden aangezien Schoonheim recent in dit tijdschrift een artikel publiceerde waarin ze de jaren zestig en zeventig uit haar onderzoek licht (*TSEG* 3 (2006) nr.2, 2-28). In essentie buigt de auteur zich over het verband tussen een hoge vruchtbaarheid en het rooms-katholicisme. De uitgebreide bibliografie toont aan dat het onderzoek zich niet in een historiografisch vacuüm beweegt. Spijtig dat het themanummer van de *Annales de démographie historique* uit 2003, getiteld *Religions et pratiques familiales*, niet in de bibliografie is opgenomen. Dit nummer is een ideale aanvulling op Schoonheims studie om verschillende landen met elkaar te vergelijken.

Het eerste hoofdstuk bestaat uit een historiografisch en methodologisch overzicht. Het onderzoek naar de Ierse casus toont als eerste in de rij het verband tussen religieuze overtuiging en demografisch gedrag. Vanuit de literatuur staat het voor Schoonheim vast dat het rooms-katholicisme, in tegenstelling tot andere denominaties, tot het laatste kwart van de twintigste eeuw hoge vruchtbaarheid bij haar gelovigen kon handhaven. Hoe is ze daarin geslaagd? Door middel van wat de auteur zelf *Mixing methods* (p. 62) noemt, besluit ze de culturele factoren achter het fertiliteitgedrag op drie niveaus na te gaan: op het macro-, meso- en microniveau oftewel nationaal, regionaal en individueel.

Hoofdstukken twee en drie bespreken het nationale en regionale niveau. Aan de hand van wetenschappelijke literatuur besluit Schoonheim dat voor het macroniveau de verzuiling bepalend was. Het systeem van verzuiling gaf, niet alleen aan de katholieke kerk maar eveneens aan de staat en de andere zuilen, de mogelijkheid om het morele leven van de burgers te reguleren. De katholieke zuil verstond daar ook het demografisch gedrag onder. Voor het mesoniveau bestudeerde de auteur zes Nederlandse gemeentes aan de hand van cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Schoonheim presenteert in dit hoofdstuk haar kunde als demografisch onderzoekster. Haar onderzoek laat haar echter niet toe verrassende conclusies te trekken: sociaal-eco-

nomische factoren zoals toenemende industrialisatie en culturele omstandigheden zoals migratie en religieuze heterogeniteit beïnvloeden de mate waarin de katholieke kerk het gedrag van haar gelovigen kan sturen.

Hoofdstuk vier brengt wel nieuwe inzichten aan. Daarin geeft de historica aan hoe de natalistische ideologie het leven van individuen bepaalde. Na een overzicht van katholieke doctrine omtrent huwelijk, ouderschap en contraceptie, geeft de auteur aan hoe deze opvattingen mogelijkwerwijs werden geïnternaliseerd. Tenslotte laat Schoonheim aan de hand van in 1985 verzamelde en later gepubliceerde getuigenissen, katholieke moeders aan het woord over de invloed van de Kerk op de grootte van hun gezin en hun seksualiteitsbeleving. Dit deel van de studie is uitermate boeiend maar tevens methodologisch het zwakst uitgebouwd. De selectie van egodocumenten is bijzonder subjectief. Dit heeft alles te maken met de manier waarop de getuigenissen in 1985, via een advertentie, werden verzameld. De cultuurhistorische omkadering van deze bronnen is minimaal wat afsteekt tegen Schoonheims historiografisch en methodologisch goed uitgewerkte demografische onderzoek. Studies die een genderverschil wat betreft religieuze beleving of de vrouwelijke seksualiteit en lichamelijkeheid, zoals Hera Cooks, *The long sexual revolution. English women, sex, and contraception. 1800-1975* (Oxford 2004), meer centraal plaatsen, waren bruikbaar geweest.

Schoonheim heeft een doorzocht en verdienstelijk boek geschreven. De handelseditie van Schoonheims onderzoek had echter een extra redactie verdiend zodat vormelijkheden eigen aan een proefschrift vermeden hadden kunnen worden. Daarnaast verbaast het dat primaire bronnen en secundaire literatuur niet afzonderlijk in de bibliografie zijn opgenomen. Schoonheims studie past perfect in het hedendaags onderzoek dat de seculariseringthese nuanceert door aan te tonen dat tot diep in de twintigste eeuw religie een factor, zowel ten goede als ten kwade, van betekenis bleef. Dit belang wordt door de auteur mooi geïllustreerd doordat ze haar boek laat beginnen en eindigen met enkele citaten uit de roman *The Unicorn* van de Ierse filosofe en schrijfster Iris Murdoch (p. 9 en p. 250). Deze roman demythologiseert, zoals de secularisering, het christendom maar Murdoch beschrijft vooral het leven als een blijvende geestelijke zoektocht. De katholieke hoofdpersonages uit Marloes Schoonheims boek lieten zich bij die zoektocht teveel leiden door rooms-katholieke *do's and dont's* met alle kwalijke psychologische, lichamelijke en materiële gevolgen van dien.

Thomas Buerman
Universiteit Gent

Willeke Los, *Opvoeding tot mens en burger. Pedagogiek als Cultuurkritiek in Nederland in de 18e eeuw* (Hilversum: Verloren, 2005) 368 p. ISBN 9065507779

Dat er aan het einde van de achttiende eeuw in Nederland hevig gediscussieerd werd over onderwijshervormingen en burgerschap is bekend. Willeke Los laat in haar dissertatie zien wat de voorlopers waren van deze discussie in het begin en het midden van de achttiende eeuw en maakt daarbij een expliciete connectie tussen de ideeën over onderwijs en opvoeding enerzijds en maatschappelijke en politieke hervorming anderzijds door te wijzen op de cultuurkritische aspecten van achttiende-eeuwse pedagogische opvattingen. Los bestudeert in dat kader pedagogische verhandelingen waarvan cultuurkritiek een deel uitmaakt en moralistische en cultuurkritische teksten waarvan opvoeding en onderwijs bestanddeel zijn, zoals de spectatoriale geschriften.